

CULTURA I INSTITUCIONS.

CAP A UNA TEORIA (HISTÒRICA) DE LES INSTITUCIONS.

ENRIC PUJOL

Abans d'entrar en l'exposició de la ponència pròpiament dita em cal abordar, de manera gairebé ineludible, dues qüestions prèvies. La primera és l'explicació breu de la seva gènesi. De fet, és una derivació del diàleg epistolar que mantinc, des de ja fa un cert temps, amb en Jordi Galí. En el tràfic d'idees que hem aconseguit establir, han sortit temes molt diversos, però darrerament ha estat un punt recurrent la discussió sobre la importància que han tingut les institucions en la conformació de la cultura catalana contemporània. Sens dubte, hi ha influït la publicació del seu llibre *La Renaixença catalana. Persones i institucions*,¹ que considero una obra cabdal a l'hora de plantejar-se la relació entre els dos termes proposats en aquest àmbit del col·loqui (cultura i institucions) i que m'ha estat molt útil per a la investigació que tinc entre mans, la meua tesi doctoral sobre Ferran Soldevila i la historiografia i la cultura de la seva època.²

Més endavant intentaré justificar els perquès d'aquesta meua consideració, però ara em cal passar a la segona de les qüestions prèvies apuntades inicialment. Es tracta de la

1. Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1997.

2. Un avanç dels eixos principals d'aquesta tesi els vaig exposar en el treball de doctorat *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània* (publicat per l'Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 1995).

necessitat de definir de manera succinta les dues nocions que ací es proposen com a elements de discussió: la cultura i les institucions. Quina és la definició de cultura que s'ha escollit? Una de les més convencionals, de les que poden ésser més ampliament acceptades, la que ens dóna l'edició recent del polèmic *Diccionari de la llengua catalana* promogut per l'Institut d'Estudis Catalans: "Conjunt de les coneixences, tradicions i formes de vida materials i espirituals característiques d'un poble, d'una societat o de tota la humanitat". Aquesta accepció és especialment idònia perquè la considera com a patrimoni comú i com a realització col·lectiva i, doncs, ens permet relacionar-la molt bé amb l'altre terme considerat: la institució. La definició d'aquesta segona noció (institució) ens ve donada pel mateix Jordi Galí en el seu llibre:

«El mot escollit prové de *institulo*: originàriament i en el seu sentit més físic, 'posar dret'. Ben aviat passa a significar coses que només fan els homes: 'fundar' una ciutat; 'organitzar' l'exèrcit; 'emprendre' un camí; 'establir' una festa; 'designar' un hereu; 'ensenyar' la retòrica».

Precisament aquest aspecte adquirit al llarg del temps (que ell considera com a específicament humà) és la raó per la qual prefereix el terme institució a d'altres afins com associació, agrupació, societat o col·lectivitat. L'acció d'instituir dóna principi conscient (específicament humà, doncs) a una cosa que ha de durar.

La cultura, aquest nostre patrimoni comú, perquè pugui ésser transmesa i es pugui desenvolupar necessita d'institucions que n'assegurin la seva condició duradora. Aquesta és, doncs, la relació bàsica entre els dos conceptes que ací es vol desenvolupar. Però no es vol fer des de la pura abstracció o des d'uns termes excessivament generalitzadors, sinó que es vol centrar en el nostre propi cas, el cas català, que no tan sols és el més pròxim i conegut, sinó que possiblement és un dels més clars per tal de demos-

trar l'estreta il·lació entre una i altra noció. La nostra pròpia experiència històrica ens porta a concloure que no pot existir una cultura moderna, sobirana, sense un desplegament institucional propi que n'asseguri el seu desenvolupament i la seva continuïtat. Això que per a alguns pot semblar una obvietat, dista molt d'ésser-ho per a la immensa majoria de la nostra gent, fins i tot per a molts dels qui exerceixen d'intel·lectuals. El fet no ens ha de sorprendre gaire, puix que a hores d'ara impera la falsa antinòmia entre persona i institució (entre subjecte i col·lectivitat), la consigna del desprestigi institucional, l'apologia del triomf estrictament personal i de l'individualisme insolidari, el descrèdit de la història, l'estovament generalitzat i, per damunt de tot, el criteri dels qui no volen que assolim mai la nostra plenitud ni cultural ni nacional.

En una situació com la que s'ha esbossat, és molt clarificador que un llibre com el de Jordi Galí tingui com un dels seus principals objectius el de remarcar la importància del paper que juguen les institucions en la vertebració d'una plenitud cultural i nacional. La reflexió de Galí va més enllà d'una simple descripció històrico-cronològica i s'endinsa en el repte d'esbossar el que en podríem dir una «teoria de les institucions» que té com a base, això sí, l'anàlisi històrica. La profunditat de la seva formulació fa que valgui la pena fer-ne una exposició mínimament detallada, perquè ens pot proveir de valuoses observacions per al debat col·lectiu que ens hem proposat de dur a terme.

Una de les constatacions inicials de J. Galí és que la nostra història contemporània ha estat una època de grans individualitats perquè ha estat un període d'intensa creació d'institucions. Ell parteix de la hipòtesi que «es tendeix a la plenitud nacional quan les persones d'un espai social col·laboren i es perfeccionen en institucions, i quan aquestes institucions s'ordenen i es jerarquitzen en una vida i un sistema globals, és a dir, en una forma política». La seva tesi és

que aquest procés alliberador va produir-se d'una manera eminent en el període que ell anomena «Renaixença». Convé precisar que ell usa un concepte «ampliat» del terme, que no es limita a identificar-lo amb el moviment literari de base romàntica desenvolupat a la segona meitat del segle XIX.³ D'acord amb el seu criteri, el renaixement català contemporani s'hauria produït pròpiament en el període 1876-1923, amb uns precedents que es remunten a principis de segle XIX i unes conseqüències immediates que es poder allargar fins a la dècada dels seixanta del nostre segle (moment en què realment s'esdevé un gran canvi de nivell internacional que inicia l'època en què actualment ens trobem).

Per confirmar i demostrar les seves conviccions de partida, Galí assaja de fer l'esbós de «teoria de les institucions» al qual abans al·ludia. Les seves constatacions i reflexions no són en absolut improvisades, ja que ha pogut comptar amb la monumental obra del seu pare, Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya*, de la qual ell n'ha estat un dels editors i, doncs, n'és un profund coneixedor, continuador i actualitzador.⁴ La seva formulació és un molt bon exemple del lligam intergeneracional que hauria d'existir i que, malauradament, com ell mateix remarca, avui es dóna només de manera excepcional.

El primer capítol del seu llibre és dedicat a fer la consideració de caire més teòric. Hi remarca la falsa antinòmia entre individu i institució, la condició d'obra humana d'aquesta darrera, la contingència inherent a totes les institucions (que fa que ens puguem plantejar el seu canvi o

3. Una accepció similar—tant pel que fa a la llarga durada com a la consideració de la «Renaixença» com un lent progrés de presa de consciència nacionalitzadora— és la que defensa Montserrat Reguant a *Etapas reivindicatives de la teoria nacional catalana*, Llibres del Segle, Gaüses (Empordà), 1996.

4. Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 23 vol., 1979-1986.

la seva destrucció) i la impossibilitat de sortir, de «quedar a fora», del món de les institucions. Així mateix estableix una triple dicotomia entre aquelles on ens trobem (família, escola, ciutat, nació, estat...) i les que triem (Universitat, treball, club esportiu, grup polític...); les que anomena «fràgils» (identificades bàsicament amb les que ens vénen donades) i les «sòlides» (aquelles que escollim); i les que ens augmenten o milloren i les que –en principi– ens constreixen. A partir d'aquí analitza el seguit de reaccions que unes i altres provoquen especialment en la joventut (és a dir en el moment vital que comencem a prendre consciència de viure en un món «institucional» i que tenim capacitat de sorpresa, d'indignació, i voluntat de canvi). Això li permet establir la dinàmica desitjable entre individu i institució, i veure els processos de renovació, substitució i relleu que expliquen les mutacions produïdes en l'àmbit institucional.

La vida, mort i renovació de les principals institucions nostrades és l'objecte d'anàlisi en la resta de capítols del seu llibre. Després d'un breu resum general de la nostra història contemporània, fa un repàs de les que considera més importants de cadascun dels períodes en què divideix el procés intitucionalitzador modern: les creades abans del 1868 (d'ençà del segle XVIII), les de després (ja majoritàriament integrades en el moviment de renaixement nacional) i les conformades a principis del segle XX (que ja són pròpiament fruit d'instàncies polítiques autòctones).

El recurs a l'anàlisi històrica li serveix per establir unes constants i unes línies evolutives. En aquest sentit, pot veure que «la floració d'institucions de tota mena condueix, d'una manera necessària, a les institucions polítiques». I pot constatar que la catalanització es produeix primer en les entitats culturals, després en els polítics o administratius i, sempre en darrer terme, en les institucions econòmiques (ja siguin de caràcter obrer o empresarial). Així mateix, li permet arribar a conclusions que cal tenir ben en compte ara i ací, com

les tres que exposa en el cas de la universitat: 1) que difícilment es produirà mai cap renovació seriosa si no és des de dins; 2) que està enormement condicionada per la situació i per les decisions polítiques i 3) que l'existència d'institucions peri i parauniversitàries pot ésser enriquidora (tant pel que fa al desenvolupament de la catalanitat com de la seriositat científica).

Però també l'anàlisi històrica li serveix per reflexionar, d'una manera molt lúcida, sobre la funció referencial de la mateixa història. Així, denuncia que els nostres sistemes de transmissió generacional i de coneixement del passat són molt dolents i viciats d'arrel, perquè avui hom considera el passat com a mort i es rebutja explícitament la memòria històrica com a memòria, la qual cosa implica també el rebuig a tenir en compte que les generacions passades i nosaltres formem un tot indisoluble. Això impossibilita l'establiment d'un terme de comparació i ens incapacita per a la comprensió i la correcta valoració del nostre present.

Precisament aquesta comprensió de la nostra realitat actual (i la superació de les seves limitacions) ha estat, junt amb la intenció de donar a conèixer un període cabdal de la nostra història, el mòbil que ha empès J. Galí a escriure el seu llibre. Tot i constatar que, en termes generals, «vivim molt millor que no l'any 1900», Galí no pot deixar de remarcar les ombres de la situació present: el panpoliticisme (que dificulta que es pugi fer res al marge de la política establerta i que genera la subcultura de la subvenció), la insolidaritat i el desig del triomf personal (que incapacita una acció col·lectiva ordenada i permanent més enllà d'objectius personals immediats) o l'estovament generalitzat (que possibilita l'existència d'un marge de tolerància envers la feina mal feta i el deixatament que és «realment esparverador»).

Els punts d'acord que mantinc amb les tesis defensades en l'obra són més que notables. Trobo molt encertat el concepte ampli de «Renaixença» i comparteixo els eixos

bàsics del que es pot considerar l'esbós de teoria de les institucions, així com bonapart de l'anàlisi del nostre present. Ja era hora que algú remarqués la importància de les institucions en el procés històricocultural contemporani i que, més enllà de la crònica i de la valoració personal, establís unes constants, remarqués una línia evolutiva i fes una reflexió sòlida, fonamentada, d'ordre teòric sobre la qüestió. I també era necessari que algú, en aquest nou ordre clarificador, deixés ben clar (com ell ha fet en una carta recent, del 7-IX-1998) que: *La màxima institució cultural d'una comunitat humana és la seva constitució política (...) totes les altres institucions adquireixen el seu ple sentit només a través de la institució política. 'Estan ordenades a', com deien els escolàstics, i la manca d'institucions polítiques que les coronin les fa, d'una banda, mancades i incompletes, i de l'altra, tendeix a pervertir el mateix concepte de cultura.*

On potser hi ha més diferències és a l'hora de judicar aquest o aquell aspecte històric. És el cas del període de la Generalitat republicana. Hi ha un fet que considero imprescindible de tenir en compte: sense la Generalitat republicana no hi hauria pogut haver una Generalitat autonòmica (ni al Principat ni al País Valencià). Encara més, cal constatar que, als anys setanta, es va poder restablir la Generalitat (amb nom i amb un mateix esperit de govern autòcton i no de simple comunitat autònoma), però no pas un règim republicà, perquè la consecució del nostre autogovern no era quelcom delegat del règim de Madrid, sinó el fruit d'un acte de sobirania del poble (naturalment, d'uns seus dirigents, Francesc Macià al capdavant) que va proclamar, d'antuvi, una República catalana. Aquest acte de sobirania política ha estat l'únic que, amb repercussions històriques substantives, s'ha fet d'ençà del segle XVIII. Per més que la seva existència fos efímera com a règim completament sobirà i independent, donà com a fruit una institució cabdal per al

nostre segle XX: la Generalitat, vigent als anys trenta i restablerta al final del franquisme sobre noves bases, però amb un explícit sentiment de continuïtat.

De cara a un hipotètic desenvolupament del que en aquesta obra de J. Galí s'ha iniciat, potser convindria insistir més, en el futur, en certs aspectes que ací (pel mateix caràcter sintètic i assagístic del llibre que ens ocupa) només s'han pogut apuntar, com és l'actitud de l'«altre» (l'estat espanyol i l'estat francès), la importància dels factors internacionals o la repercussió que la creació del tramut institucional realitzat en el centre polític (Barcelona) va tenir a la perifèria (el conjunt dels Països Catalans).

Pel que fa al primer aspecte, convé esbrinar i remarcar, per exemple, fins a quin punt les dues dictadures espanyoles del segle XX no són una resposta violenta directa contra el procés institucionalitzador català contemporani. Sobre la influència dels condicionaments internacionals caldria valorar el pes que realment tenen en el procés intern, ja que sovint es tendeix d'una manera potser excessiva a minusvalorar la seva influència i a sobredimensionar els factors endògens (que en ocasions no són sinó la concreció particular d'unes tendències generals). En el cas de la guerra civil del 1936-1939, per exemple, difícilment es podia contenir la conflictivitat social i el descrèdit democràtic quan aquests elements foren els que abocaren el món a un conflicte armat de grandíssimes dimensions. Naturalment, Catalunya podria haver estat l'excepció, però convé ressaltar la dificultat existent perquè una tal situació es pogués complir aleshores. Quant a la repercussió que el procés iniciat al centre barceloní va tenir arreu de les terres catalanes, cal dir que és encara un tema gairebé «verge» i que el seu estudi aprofundit exigirà un treball col·lectiu i específic.

En resum, i ja per cloure, convé dir que la densitat de la reflexió realitzada per J. Galí fa del seu llibre un referent ineludible a l'hora d'abordar la història de la nostra

institucionalització contemporània i el converteix, al mateix temps, en un estímul engrescador per aprofundir en l'estudi d'aquesta via d'investigació encara molt poc explorada. I, naturalment, ens proveeix d'un material insubstituïble per al col·loqui que ens hem proposat abordar.

Moltes gràcies per la seva atenció.